

A.A. fol.

75

BIBLIOTHEEK UNIVERSITEIT UTRECHT

2975 743 6

Ad 4075

RESTAURATIE

VAN DE

VENUS VAN MILO

DOOR

H. C. A. L. FOCK, M. D.

UTRECHT,
1887.

Voorstel tot restauratie van de „Venus van Milo”.

Onder bovenstaande titel ontvingen wij van dr. H. C. A. L. FOCK, te Utrecht, het volgend belangrijk schrijven:

In Februari van het jaar 1820 ontdekte op het kleine eilandje Milo (Melos) een landbouwer, genaamd YORGOS, bij het bewerken van zijn land, eene onderaardsche holligheid, waarin men, bij nader onderzoek, overblijfselen van marmeren beeldhouwwerk vond. Vooral werd men getroffen door een groot marmeren beeld, waarvan de armen afgebroken waren, en waarvan een hoekstuk van de plint, waarop het beeld stond, ontbrak, evenals het voorste gedeelte van den linkervoet, dat op den hoek gesteund had. Het spreekt van zelve dat men weldra overging tot het naar boven werken van dit beeldwerk. Daarbij bleek al spoedig dat het kunststuk, ofschoon zwaar verninkt, toch nog zeer groote waarde had. De Fransche ambassadeur, markies DE LA RIVIÈRE, die van een en ander door den heer BREST, consulaire agent aldaar, kennis kreeg, werd door aankoop van YORGOS, voor 6000 francs, de gelukkige eigenaar van het prachtige beeld. De markies schonk het beeld aan den Franschen Koning, LODEWIJK XVIII, en deze gaf het eene plaats in het bekende MUSÉE DU LOUVRE, te Parijs.

Van dien tijd af tot nu toe is men onafgebroken er op uit geweest om te weten te komen wat toch wel de kunstenaar, bij het vervaardigen van dit bewonderenswaardige beeld, bedoeld had, want het is natuurlijk uiterst moeilijk, schier onmogelijk, om deze vraag, indien een kunstwerk zoo verninkt is, met eenieders instemming duidelijk op te lossen. Mijne bedoeling is niet om al de gissingen, die daaromtrent bekend gemaakt zijn, hier mede te deelen: ik wil mij alleen bepalen tot de verklaring, wat ook mij bewogen heeft mij met die quaestie in te laten, en vervolgens op te geven wat het resultaat is geweest van mijne bemoeiingen in deze zaak, die hoofdzakelijk, alleen maar voor zoover de ontledkunde aangaat, tot mijne competentie behoort.

In het jaar 1883 deelde de hooggel. heer KOSTER, professor in de ontledkunde te Utrecht, in het openbaar mede dat zijn collega C. HASSE, te Breslau, meende gevonden te hebben hoe de beide ontbrekende armen van het beeld geweest moeten zijn; tevens verklaarde hij dat de opmerkingen van professor HASSE door verschillende ontledkundigen bevestigd werden. Verder voegde professor KOSTER er bij, dat, onder de kunstenaars van alle natiën ook dr. ROCK te Utrecht zich er mede had bezig gehouden, maar ook hij te vergeefs. Dat ik er mij ook mede had bezig gehouden, was intusschen niet de waarheid. Dit bericht steunde op eene vergissing. Professor KOSTER meende dit ten onrechte. Wel is waar heb ik, in mijne ANATOMIE CANONIQUE over het beroemde beeld gehandeld, doch alleen voor zoover de proportiën aangaat, terwijl ik in geen deele over de restauratiequaestie een enkel woord gesproken had. Op mijn verzoek heeft dan ook de hoogleeraar zijne vergissing publiek gemaakt, en bij die gelegenheid had Z.H.Gel. ook de goedheid namens mij, te berichten dat ik, op ontledkundige gronden, de uitspraak van professor HASSE niet kon aannemen, terwijl ik, van eene geheel andere opinie, het er voor hield, dat de kunstenaar met de beweging in zijn beeld heeft willen uitdrukken, dat de godin eenvoudig trachtte te voorkomen dat haar kleed naar beneden zou afschuiven, en dat die poging door eene bevallige eerbaarheid scheen ingegeven te worden. Deze verklaring was wel reeds vroeger door anderen geopperd, maar door hen niet duidelijk genoeg verdedigd en niet volledig genoeg bewezen. Er was trouwens door hen geen woord gerept van de werking van den linkerarm, evenmin als van den linkervoet.

Nadat er nu gedurende eenigen tijd niets meer van de onderhavige restauratie vernomen was, verscheen er gepasseerde jaar in het „Zeitschrift für bildende Kunst”, uitgegeven door professor CARL VON LÜTZOW, nr. Mei-Juni-Juli, eene breedvoerige beschouwing uit een ontledkundig en artistiek gezichtspunt van professor HENCKE. In deze *Glossen* werden alle vroegere plannen van restauratie, ook het plan van professor HASSE van Breslau, één voor één beoordeeld en van de hand gewezen, met bijvoeging ten slotte ook van de zienswijze van professor HENCKE zelve, op eene manier die mij niet kon bewegen om de quaestie voor goed voor uitgemaakt te houden. Vooreerst was deze schrijver over eenige punten van veel gewicht eenvoudig heengestapt, en ten tweede was zijn plan, dacht mij, ver van geheel boven verdenking verheven.

Een en ander bewoog mij — „in magnis voluisse sat est.” — om een plan, hetwelk mij bij al die beschouwingen voor den geest was gekomen, ook eens op de keuring te brengen, niet evenwel, zooals gewoonlijk tot nu toe, door schrift en tekening alleen. Ik

ontwierp een restauratie en liet ze op de oorspronkelijke grootte in werkelijkheid uitvoeren. (1) Dit nu is, niet zonder eenige moeite, naar het schijnt, nog al presentabel uitgevallen; bevoegde beoordeelaars verklaren althans dat het beeld, even goed als de voorgaande plannen van restauratie, aan het groote publiek ter beoordeeling kan worden voorgesteld.

Alvorens tot mijne verklaring over te gaan, wil ik nog met een enkel woord gewagen van de restauratie op het origineele beeld, dat in den LOUVRE aan de geheele wereld ter bewondering wordt aangeboden. In Parijs heeft men namelijk alleen de plint en den linkervoet gerestaureerd en het overige onaangeroerd gelaten. Dit is nu, vooreerst, niet alleen inconsequent, maar de restauratie heeft bovendien op eene allerzonderlingste manier plaats gehad. Mij dunkt toch dat, bij eene poging om de zaak voor te stellen zoo als zij geweest is, geene bijvoeging van gedeelten, die men duidelijk kan zien dat er niet bij geweest zijn, al is het ook *pour le besoin de la cause*, mag plaats hebben. Men heeft aldaar het afgebroken stuk plint, waarop de voet gedeeltelijk steunde, verbreed, ten einde eene genoegzame ruimte te verkrijgen, waarop de voet plat kan rusten. Of dit, bij eene welbegrepen restauratie, doelmatig en geoorloofd is, geloof ik niet, en vertrouw, in elk geval, dat dit niet de weg is, die buiten twijfel tot de waarheid kan leiden. Wie toch zoude, bij het restaureeren van een schilderstuk, eene strook bij de schilderij toevoegen, of bij het aanvullen in een verninkt manuscript, van een hiaat van slechts een paar woorden, een geheel regel trachten in te lassen, al was het dan ook *pour le besoin de la cause*? De Parijsche beeldhouwer LANGE, die dit beeld aldus gerestaureerd heeft, heeft blijkbaar geen raad geweten met het linkerbeen, dat te lang scheen, noch met de plint, die te smal was wanneer de voet plat rust. Maar de voet kan onmogelijk plat op de plint hebben gerust, daar die houding niet overeenkomt met de poging die hier blijkbaar wordt gedaan om het atglijden van het op vallen staande kleed te voorkomen.

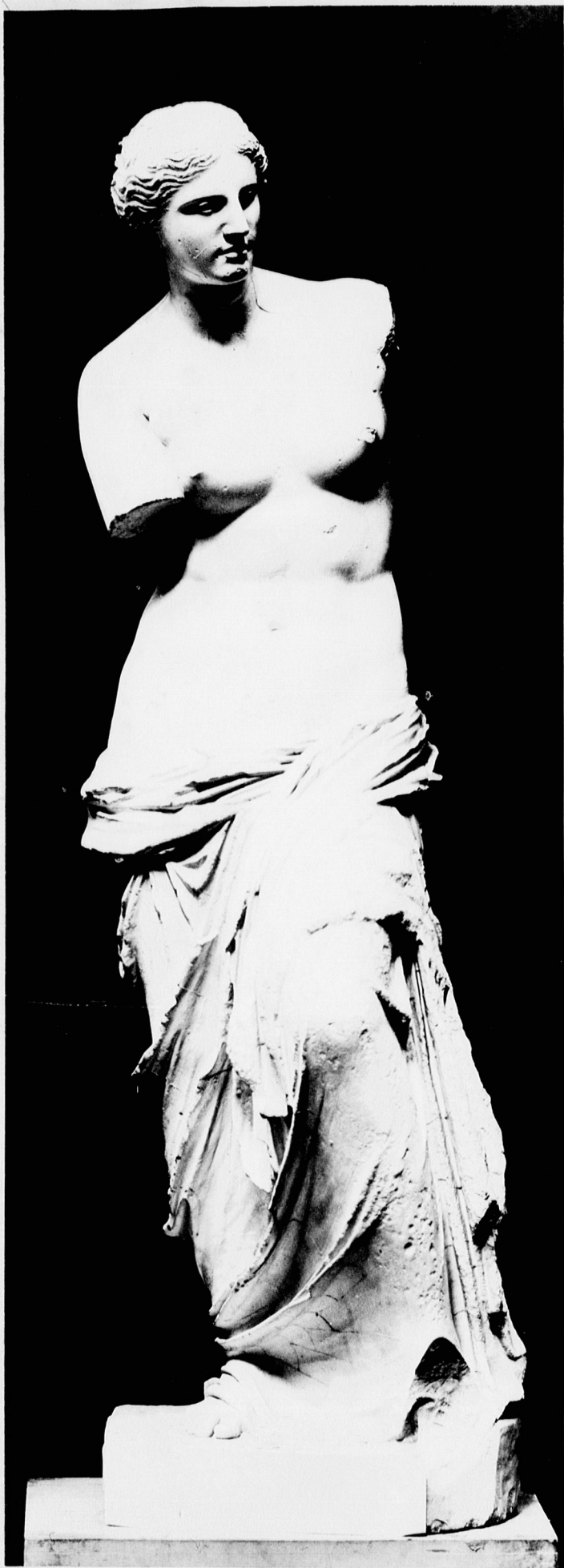
Waarschijnlijk zal de lezer uit het medegedeelde reeds eenigszins kunnen vermoeden wat nu wel de slotsom zal zijn van mijne redeneering en welke, mijns inziens, de oplossing is van het raadsel, waarop zoo vele uiteenlopende antwoorden van onwaarde zijn bevonden. Het zij mij vergund met weinige woorden de bedoeling aan te geven, welke de Grieksche kunstenaar naar mijne overtuiging, gehad heeft bij het vervaardigen van dit algemeen bewonderde kunststuk. Bij den eersten aanblik van het beeld springt al dadelijk in het oog dat het kleed, waardoor de figuur slechts zeer onvolledig bedekt wordt, op het punt staat geheel en al naar beneden te vallen, en dat alleen eene doelmatige poging van de rechterhand, bijgestaan door een welberekend optrekken van het linkerbeen, dit onheil kan voorkomen. Bovendien is het duidelijk dat het linkerbeen veel te lang is, wanneer men zich voorstelt dat de voet vlak op den grond staat, en dat dit alleen op zijn juiste maat komt wanneer men aanneemt dat de voet op de teenen steunt, opdat door deze houding en het opheffen van het dijbeen het kleed zou verhinderd worden geheel en al af te vallen. Wanneer men bovendien er op bedacht is dat er bij de Romeinen eene PUDICITIA vereerd werd, en dat er nog wel eene PUDICITIA PATRICIA en eene PUDICITIA PLEBEIA is, dunkt mij, het denkbeeld, dat de kunstenaar gepoogd heeft deze hooggewaardeerde antieke godin zinnebeeldig als eene PUDICITIA voor te stellen, niet te gewaagd. Men ziet verder ook dat er voor deze houding plaats genoeg is op den afgebroken rechterhoek van de plint, en dat er geen behoefte is om, tegen alle waarschijnlijkheid in, de overigen ongeschonden plint onhandig te gaan verbreed en er een voetbankje bij te voegen. Van zelf, eindelijk, geloof ik, heeft het in de bedoeling van den kunstenaar gelegen om ook in de verdere actie der godin, met de vereischte éénheid, de eerbaarheid uit te drukken door de doelmatige en bekende houding van den linkerarm en de linkerhand over de borst. Volmondig zal men, hoop ik met mij erkennen, dat die onbekende maar hooggevierde kunstenaar het nageslacht eene PUDICITIA ter bewondering heeft nagelaten, waarin hij de bevalligheid van het menschelijk lichaam zoo hoog mogelijk heeft trachten uit te drukken.

Utrecht, Juli 1887.

Dr. FOCK.

(1) Van de door dr. FOCK gerestaureerde VENUS is een photographie in ons bezit, waaruit het logische van zijne redeneering, waarop zijne hypothese steunt, ten duidelijkste blijkt. Het beeld is een belangrijke aanwinst voor de verzameling voorwerpen (*klein Museum*), door onzen geleerden landgenoot met zooveel moeite en opofferingen vervaardigd en bijeen gebracht om de door hem teruggevonden WET VAN POLYLETUS betreffende de bevallige proportiën toe te lichten. *Red.*

(Overgenomen uit het Dagbl. van Zuid-Holl. en 's Gravenhage.)

Voorstel tot restauratie van de „Venus van Milo”.

Onder bovenstaande titel ontvingen wij van dr. H. C. A. L. FOCK, te Utrecht, het volgend belangrijk schrijven:

In Februari van het jaar 1820 ontdekte op het kleine eilandje Milo (Melos) een landbouwer, genaamd Yorgos, bij het bewerken van zijn land, eene onderaardsche holligheid, waarin men, bij nader onderzoek, overblijfselen van marmeren beeldhouwvond. Vooral werd men getroffen door een groot marmeren beeld, waarvan de armen afgebroken waren, en waarvan een hoekstuk van de plint, waarop het beeld stond, ontbrak, evenals het voorste gedeelte van den linkervoet, dat op den hoek gesteund had. Het spreekt van zelve dat men weldra overging tot het naar boven werken van dit beeldwerk. Daarbij bleek al spoedig dat het kunststuk, ofschoon zwaar verninkt, toch nog zeer groote waarde had. De Fransche ambassadeur, markies DE LA RIVIÈRE, die van een en ander door den heer BREST, consulaire agent aldaar, kennis kreeg, werd door aankoop van YORGOS, voor 6000 francs, de gelukkige eigenaar van het prachtige beeld. De markies schonk het beeld aan den Franschen Koning, LODEWIK XVIII, en deze gaf het eene plaats in het bekende MUSÉE DU LOUVRE, te Parijs.

Van dien tijd af tot nu toe is men onafgebroken er op uit geweest om te weten te komen wat toch wel de kunstenaar, bij het vervaardigen van dit bewonderenswaardige beeld, bedoeld had, want het is natuurlijk uiterst moeielijk, schier onmogelijk, om deze vraag, indien een kunstwerk zoo verninkt is, met een ieders instemming duidelijk op te lossen. Mijne bedoeling is niet om al de gissingen, die daaromtrent bekend gemaakt zijn, hier mede te deelen: ik wil mij alleen bepalen tot de verklaring, wat ook mij bewogen heeft mij met die quaestie in te laten, en vervolgens op te geven wat het resultaat is geweest van mijne bemoeiingen in deze zaak, die hoofdzakelijk, alleen maar voor zoover de ont-leedkunde aangaat, tot mijne competentie behoort.

In het jaar 1883 deelde de hooggel. heer KOSTER, professor in de ontleedkunde te Utrecht, in het openbaar mede dat zijn collega C. HASSE, te Breslau, meende gevonden te hebben hoe de beide ontbrekende armen van het beeld geweest moeten zijn; tevens verklaarde hij dat de opmerkingen van professor HASSE door verschillende ontleedkundigen bevestigd werden. Verder voegde professor KOSTER er bij, dat, onder de kunstenaars van alle natiën ook dr. ROCK te Utrecht zich er mede had bezig gehouden, maar ook hij te vergeefs. Dat ik er mij ook mede had bezig gehouden, was intusschen niet de waarheid. Dit bericht steunde op eene vergissing. Professor KOSTER meende dit ten onrechte. Wel is waar heb ik, in mijne ANATOMIE CANONIQUE over het beroemde beeld gehandeld, doch alleen voor zoover de proportiën aangaat, terwijl ik in geen deele over de restauratiequaestie een enkel woord gesproken had. Op mijn verzoek heeft dan ook de hoogleeraar zijne vergissing publiek gemaakt, en bij die gelegenheid had Z.H.Gel. ook de goedheid namens mij, te berichten dat ik, op ontleedkundige gronden, de uitspraak van professor HASSE niet kon aannemen, terwijl ik, van eene geheel andere opinie, het er voor hield, dat de kunstenaar met de beweging in zijn beeld heeft willen uitdrukken, dat de godin eenvoudig trachtte te voorkomen dat haar kleed naar beneden zou afschuiven, en dat die poging door eene bevallige eerbaarheid scheen ingegeven te worden. Deze verklaring was wel reeds vroeger door anderen geopperd, maar door hen niet duidelijk genoeg verdedigd en niet volledig genoeg bewezen. Er was trouwens door hen geen woord gerept van de werking van den linkerarm, evenmin als van den linkervoet.

Nadat er nu gedurende eenigen tijd niets meer van de onderhavige restauratie vernomen was, verscheen er gepasseerde jaar in het »Zeitschrift für bildende Kunst», uitgegeven door professor CARL VON LÜTZOW, ns. Mei-Juni-Juli, eene breedvoerige beschouwing uit een ontleedkundig en artistiek gezichtspunt van professor HENCKE. In deze *Glossen* werden alle vroegere plannen van restauratie, ook het plan van professor HASSE van Breslau, één voor één beoordeeld en van de hand gewezen, met bijvoeging ten slotte ook van de zienswijze van professor HENCKE zelve, op eene manier die mij niet kon bewegen om de quaestie voor goed voor uitgemaakt te houden. Vooreerst was deze schrijver over eenige punten van veel gewicht eenvoudig heengestapt, en ten tweede was zijn plan, dacht mij, ver van geheel boven verdenking verheven.

Een en ander bewoog mij — »in magnis voluisse sat est.» — om een plan, hetwelk mij al die beschouwingen voor den geest was gekomen, ook eens op de keuring te brengen, niet evenwel, zooals gewoonlijk tot nu toe, door schrift en teekening alleen. Ik

ontwierp een restauratie en liet ze op de oorspronkelijke grootte in werkelijkheid uitvoeren. (1) Dit nu is, niet zonder eenige moeielijkheid, naar het schijnt, nog al presentabel uitgevallen; bevoegde beoordeelaars verklaren althans dat het beeld, even goed als de voorgaande plannen van restauratie, aan het groote publiek ter beoordeeling kan worden voorgesteld.

Alvorens tot mijne verklaring over te gaan, wil ik nog met een enkel woord gewagen van de restauratie op het origineele beeld, dat in den LOUVRE aan de geheele wereld allen bewondering wordt aangeboden. In Parijs heeft men namelijk alleen de plint en den linkervoet gerestaureerd en het overige onaangeroerd gelaten. Dit is nu, vooreerst, niet alleen inconsequent, maar de restauratie heeft bovendien op eene allerzonderlingste manier plaats gehad. Mij dunkt toch dat, bij eene poging om de zaak voor te stellen zoo als zij geweest is, geene bijvoeging van gedeelten, die men duidelijk kan zien dat er niet bij geweest zijn, al is het ook *pour le besoin de la cause*, mag plaats hebben. Men heeft aldaar het afgebroken stuk plint, waarop de voet gedeeltelijk steunde, verbreed, ten einde eene genoegzame ruimte te verkrijgen, waarop de voet plat kan rusten. Of dit, bij eene welbegrepen restauratie, doelmatig en geoorloofd is, geloof ik niet, en vertrouw, in elk geval, dat dit niet de weg is, die buiten twijfel tot de waarheid kan leiden. Wie toch zoude, bij het restaureeren van een schilder-stuk, eene strook bij de schilderij toevoegen, of bij het aanvullen in een verninkt manuscript, van een hiaat van slechts een paar woorden, een geheel regel trachten in te lassen, al was het dan ook *pour le besoin de la cause*? De Parijsche beeldhouwer LANGE, die dit beeld aldus gerestaureerd heeft, heeft blijkbaar geen raad geweten met het linkerbeen, dat te lang scheen, noch met de plint, die te smal was wanneer de voet plat rust. Maar de voet kan onmogelijk plat op de plint hebben gerust, daar die houding niet overeenkomt met de poging die hier blijkbaar wordt gedaan om het afglijden van het op vallen staande kleed te voorkomen.

Waarschijnlijk zal de lezer uit het medegedeelde reeds eenigszins kunnen vermoeden wat nu wel de slotsom zal zijn van mijne redeneering en welke, mijns inziens, de oplossing is van het raadsel, waarop zoo vele uiteenlopende antwoorden van onwaarde zijn bevonden. Het zij mij vergund met weinige woorden de bedoeling aan te geven, welke de Grieksche kunstenaar naar mijne overtuiging, gehad heeft bij het vervaardigen van dit algemeen bewonderde kunststuk. Bij den eersten aanblik van het beeld springt al dadelijk in het oog dat het kleed, waardoor de figuur slechts zeer onvolledig bedekt wordt, op het punt staat geheel en al naar beneden te vallen, en dat alleen eene doelmatige poging van de rechterhand, bijgestaan door een welberekend optrekken van het linkerbeen, dit onheil kan voorkomen. Bovendien is het duidelijk dat het linkerbeen veel te lang is, wanneer men zich voorstelt dat de voet vlak op den grond staat, en dat dit alleen op zijn juiste maat komt wanneer men aanneemt dat de voet op de teenen steunt, opdat door deze houding en het opheffen van het dijbeen het kleed zou verhinderd worden geheel en al af te vallen. Wanneer men bovendien er op bedacht is dat er bij de Romeinen eene PUDICITIA vereerd werd, en dat er nog wel eene PUDICITIA PATRICIA en eene PUDICITIA PLEBEIA is, dunkt mij, het denkbeeld, dat de kunstenaar gepoogd heeft deze hooggewaardeerde antieke godin zinnebeeldig als eene PUDICITIA voor te stellen, niet te gewaagd. Men ziet verder ook dat er voor deze houding plaats genoeg is op den afgebroken rechterhoek van de plint, en dat er geen behoefte is om, tegen alle waarschijnlijkheid in, de overigens ongeschonden plint onhandig te gaan verbreden en er een voetbankje bij te voegen. Van zelf, eindelijk, geloof ik, heeft het in de bedoeling van den kunstenaar gelegen om ook in de verdere actie der godin, met de vereischte éénheid, de eerbaarheid uit te drukken door de doelmatige en bekende houding van den linkerarm en de linkerhand over de borst. Volmondig zal men, hoop ik met mij erkennen, dat die onbekende maar hooggewierde kunstenaar het nageslacht eene PUDICITIA ter bewondering heeft nagelaten, waarin hij de bevalligheid van het menschelijk lichaam zoo hoog mogelijk heeft trachten uit te drukken.

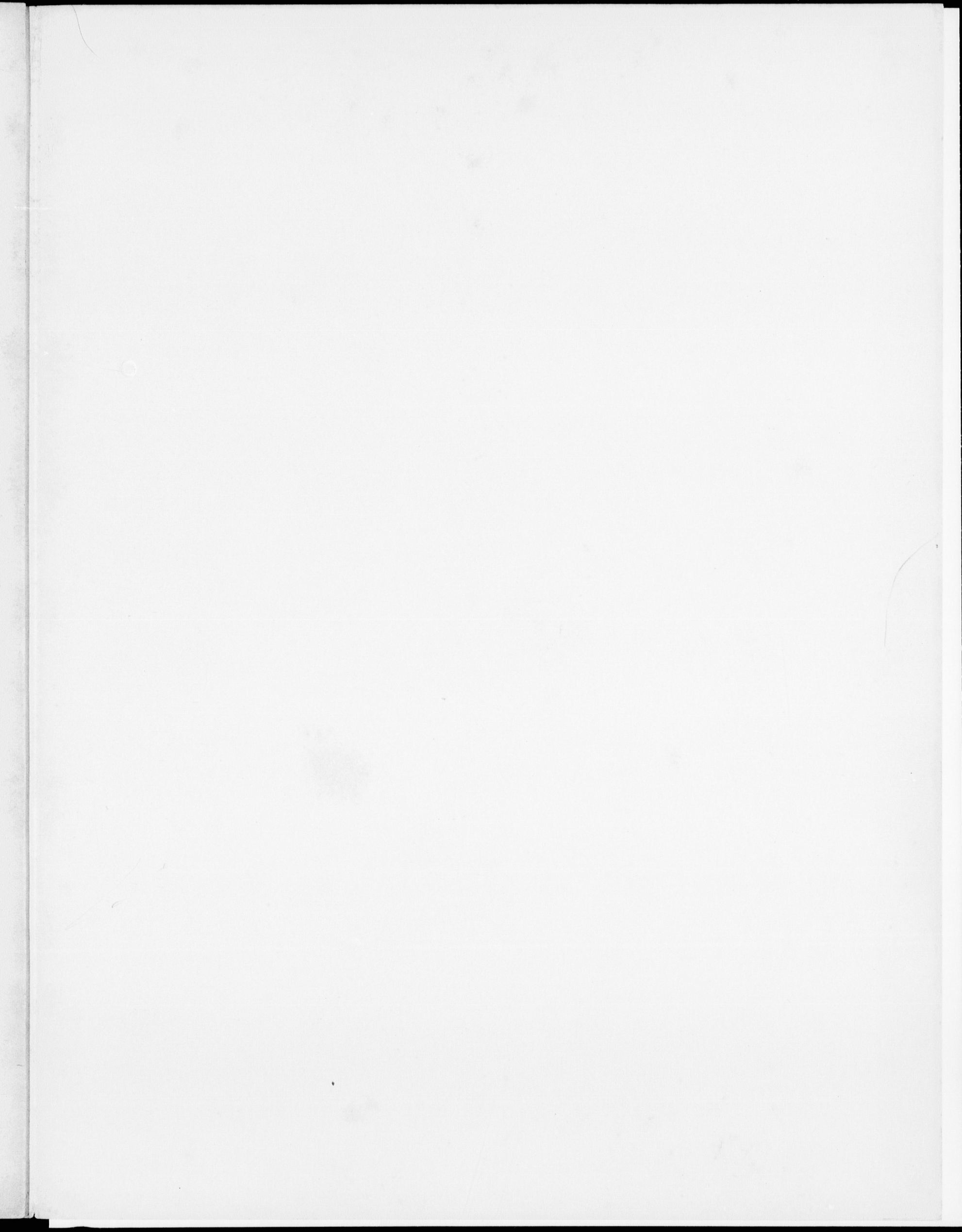
Utrecht, Juli 1887.

Dr. FOCK.

(1) Van de door dr. ROCK gerestaureerde VENUS is een photographie in ons bezit, waaruit het logische van zijne redeneering, waarop zijne hypothese steunt, ten duidelijkste blijkt. Het beeld is een belangrijke aanwinst voor de verzameling voorwerpen (*Klein Museum*), door onzen geleerden landgenoot met zoveel moeite en opofferingen vervaardigd en bijeen gebracht om de door hem teruggevonden WET VAN POLYCLETUS betreffende de bevallige proportiën toe te lichten. *Red.*

(Overgenomen uit het Dagbl. van Zuid-Holl. en 's Gravenhage.)

.....
F. A. STIENS, beeldhouwer. — J. GESTERKAMP JR., fotogr. — FIRMA L. E. BOSCH EN ZONN, typogr.
.....

